

HET WOORD VAN DE WEEK

19e jaargang nr. 6

6 februari 1966

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs f 5,50 per jaar
buitenland f 7,— per jaar
voor België f 6,—
losse nummers f 0,30
verschijnt wekelijks

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Humanisme - een levensbeschouwing van de moderne tijd

We leven in een tijdperk, waarin de menselijke kennis en het menselijk kunnen zeer snel toenemen. Voortdurend worden nieuwe gebieden van theoretische kennis en praktische ervaring ontsloten, en in verband daarmee veranderen de opvattingen over mens en wereld zeer snel, steeds sneller. Vaak blijken dan oude inzichten in strijd met nieuwe waarnemingen, persoonlijke overtuigingen strijdig met objectieve feiten. Als het gaat om dogmatische opvattingen, dan is in principe geen *veranderen* toegestaan en blijft slechts de mogelijkheid van *verouderen*. Voor de aanhangers van de verouderende opvattingen betekent dit eerst een tijd van innerlijk conflict, maar ten slotte wordt veelal — en terecht — de persoonlijke overtuiging aangepast aan het nieuw gewonnen objectieve inzicht. Men kan deze gang van zaken toejuichen of betreuren, maar niet ontkennen. Oude zekerheden gaan daarbij te gronde en daarmee het oude gevoel van geborgenheid in een „geloof”. De mens, die met zijn ijdel gebleken zekerheden zijn innerlijke vastheid verloren heeft, raakt dan dikwijls op drift. De Heilige Waarheden zijn onwaar gebleken en wat moet hij dan! Het is immers zo moeilijk om in plaats van de oude normen, die gefaald hebben, nieuwe en beter houdbare normen te vinden. In het gewone dagelijkse leven hindert dat niet zo veel; daarin speelt men het wel klaar met een beetje conformisme en zonder veel eigen oordeel. Maar in zware tijden, in kritieke situaties, als men voor een moeilijke keuze staat, bij innerlijke tweestrijd, dan blijkt dat gebrek aan eigen ze-

kerheden, aan houvast in de eigen gerijpte persoonlijkheid. Dan blijkt een zelfstandige keuze te moeilijk, dan is de eigen verantwoordelijkheid te zwaar.

In tijden van massale onzekerheid, zoals de ouderen onder ons hebben meegemaakt in de dertiger jaren, kan dit er toe leiden dat men zich massaal onderwerpt aan de eerste de beste demagoog, die de bereidheid toont ons te willen ontheffen van de noodzaak tot eigen denken en zelfstandig beslissen, en die gemakkelijk onze verantwoordelijkheid over kan nemen omdat hij zelf geen verantwoordelijkheidsgevoel heeft. Waartoe dit kan leiden is overduidelijk gebleken in de opkomst en ondergang van het fascisme, dat zeeën van bloed en tranen over de mensheid heeft gebracht en tientallen miljoenen mensenlevens heeft gekost.

Maar wat moet men dan! Men kan toch niet in oprechtheid vasthouden aan Waarheden — met een hoofdletter — die onjuist gebleken zijn. Men kan zich toch niet wenden tot een Geloof — weer een hoofdletter — als de inhouden daarvan óf niet redelijk toetsbaar en dus alleen maar beweringen zijn, óf zelfs redelijke

personalia

Dr. J. de TEMPE. Geboren 9 februari 1914 te Zwolle. H.B.S.; studeerde biologie te Amsterdam. Phytopatholoog aan het Rijksproefstation voor Zaadcontrole te Wageningen.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 6 februari 1966

**lijst van
boeken
en
brochures**

verrijgbaar bij
**humanistisch
verbond**
oudegracht 152
utrecht

telefoon 030-10163
postgiro 30.49.60

Op aanvraag gratis verkrijgbaar
Oudegracht 152 — Utrecht

toetsing niet kunnen doorstaan.

In deze situatie dient zich het Humanisme aan. Het Humanisme is niets nieuws. Het is een zienswijze, die heeft bestaan zolang er menselijke beschaving heeft bestaan, en overal ter wereld waar menselijke beschaving heeft bestaan. Soms als een machtige onderstroming, soms in de openbaarheid tredend; soms blijkend in het handelen van de mens en soms bovendien in woord en geschrift; maar pas sinds kort in een aantal landen in de Westelijke wereld zowel als in het Oosten in georganiseerde vorm verschijnend.

Het is een levensbeschouwing, die niet is gebaseerd op het onbewezen bestaan van een Godheid, maar die uitgaat van het voor ieder zichtbare staan van de mens tussen de mensen, van de mens in de wereld. Bij dit waargenomen feit kan elk voor zich zelf overwegen, dat hij niet principieel meerwaardig is aan de anderen. Dit doende zal hij die anderen als medemensen zien. Zo komt hij vanzelf tot de richtlijnen van vrijheid, gerechtigheid en verdraagzaamheid, die kenmerkend zijn voor het Humanisme. Hier hebt u het Humanisme in een notedop.

Een eenvoudige waarneming, een redelijke gedachte, en als resultaat een paar richtlijnen voor de praktijk van het leven. Met die richtlijnen kan ieder aan het werk gaan en trachten tot verantwoorde opvattingen en een daarmee overeenstemmende levenshouding te komen. En hij zal wijs doen daarmee niet te wachten tot de nood aan de man komt, maar zich tijdig een kijk op mens en wereld te vormen — een levensbeschouwing noemen we dat — die tot steun kan dienen in moeilijke omstandigheden. Het is natuurlijk niet zo, dat iedereen uit de waarneming van zijn mens-zijn tussen de mensen de objectieve conclusie zal trekken van medemenselijkheid (dit is het Nederlandse woord voor Humanisme). Er zijn andere, subjectieve conclusies mogelijk. Men kan egoïsme kiezen, of misschien groeps-egoïsme, of men kan kiezen voor een partij (bijvoorbeeld de communistische), een volk (bijvoorbeeld het Duitse) of een ras (bijvoorbeeld het blanke ras). Het hangt er helemaal van af wat men centraal stelt: het eigen ik, de kleine groep van familie, vrienden of collega's, een politieke groepering of wat dan ook. Maar kiest men voor de Mens, de mens in het algemeen, de medemens, en maakt men deze tot uitgangspunt, middel en doel van een levensbeschouwing, dan is men Humanist.

Het Humanisme is dus geen geloof; het is een keuze. Het is echter een door en door redelijke keuze, een keuze waar theoretisch veel voor valt te zeggen en die praktisch uitstekend blijkt te voldoen. Wat die praktische bruikbaarheid betreft kunnen we verschillende aspecten onderscheiden. In de eerste plaats blijkt, dat in het persoonlijke leven het Humanisme voor velen een grote steun is in moeilijke tijden, en zelfs is het dat in het sterven. In de tweede plaats heeft het standpunt van de medemenselijkheid in het maatschappelijke leven vanzelfsprekend een bijzonder grote waarde. In de derde plaats, op wereldschaal gezien, kan men stellen dat het Humanisme vanwege zijn ob-

Zojuist verschenen de brochure

INVLOEDRIJKEN

Deze brochure bevat een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over 35 belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachten naar voren hebben gebracht. De uitgave is verlicht met foto's en tekeningen. U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 4,75 op postrekening nummer 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht.

Rede en Religie in het Humanisme

In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15x23 cm.

Omvang ca 250 pag.s

Prijs f 9.90

U kunt dit bestellen door overschrijving op giro 30.49.60, t.n.v.

Centraal bureau Humanistisch Verbond
POSTBUS 114 – UTRECHT

jectiviteit, zijn beroep op de menselijke redelijkheid, het noodzakelijke kenmerk heeft om de geestelijke taal te worden voor de toekomst, de grondslag voor een wereldmoraal, en de richtlijn voor een wereldregering. De grote godsdiensten zijn door hun elementen van willekeur, hun trekken van bijgeloof, hun aspecten dikwijls van onwaarachtigheid, elk voor het grote merendeel der wereldbevolking onaanvaardbaar. Het Humanisme anderzijds, dat uitmunt door redelijkheid, dat geen dogmatische verstarring kent maar zich in voortdurende discussie blijft ontwikkelen, dat daardoor een bij uitstek levende en groeiende wereldbeschouwing is, dit Humanisme is aanvaardbaar voor ieder weldenkend en welwillend mens, of die mens nu in diepste wezen godsdienstig is of niet. Iedereen die zich als mens in de wereld Humanist voelt moet voor zichzelf uitmaken, of hij dit Humanisme der horizontale verhoudingen wil aanvullen met de verticale verhouding van een persoonlijk, subjectief Godsgeloof. Het Humanisme is dus een voortreffelijke levensbeschouwing voor de mens van nu, die leeft in een razend snel veranderende wereld en die de betrekkelijkheid heeft leren inzien van allerlei dat eens als onomstotelijke waarheid werd verkondigd en aanvaard, of desnoods afgedwongen.

Het Humanisme is overigens helemaal niet zo

gemakkelijk voor zijn aanhangers. Het geeft een paar richtlijnen, die eenvoudig genoeg zijn te vatten en gemakkelijk genoeg te aanvaarden. Maar het vergt, dat men hierop doorgaat en er zich denkend en voelend eigen opvattingen mee opbouwt. Het vergt, dat men in iedere keuze-situatie onbevooroordeeld zal kiezen, naar eigen wel-overwogen en doorleefde normen. Voor een mens alleen is dat bijna onmogelijk te bereiken. De mens wordt geboren met een aanleg, die hem geschikt kan maken tot het leven in velerlei groepsverband, maar om te beginnen, in zijn prille jeugd, is hij egoïst. Dat moet ook wel, want hij is dan nog klein en zwak, heeft dus hulp nodig en kan nog geen hulp verlenen. Pas later, als hij groter en sterker en rijker aan ervaring wordt, kan hij hulp gaan geven, en als hij tevens rijper en wijzer wordt zal in hem de bereidheid groeien om anderen te steunen en te helpen. Na de egoïstische jeugd komt zo hopelijk de altruïstische volwassenheid. Maar alle kennis en ervaring van een mens is en blijft beperkt, doch dit nadeel is te verminderen door van de opvattingen en ervaringen van anderen te leren. Men komt verder in het gezamenlijk denken en discussiëren, eventueel in de vorm van het aandachtig lezen van een goed boek, en vooral komt men verder door het samen werken.

Voor de Humanisten van onze tijd en in ons land biedt het Humanistisch Verbond de ideale gelegenheid tot dit samen denken en samen werken. In het Verbond kent men de bezinningsbijeenkomsten, waar deze of gene uit de kring der leden een inleiding geeft, meestal over een onderwerp in de trant van „Het Humanisme en dit-of-dat”, die wordt gevolgd door vragenstelling en gesprek. Dan gaat men hopelijk iets wijzer naar huis en zo komt men geleidelijk tot een redelijk verantwoorde, uitgelijnde levensbeschouwing. Klaar komt men daar natuurlijk nooit mee, want de mens en de wereld hebben zo velerlei facetten, en de menselijke kennis zowel als de menselijke situatie veranderen voortdurend. Maar in het gesprek wint men aan geestelijke diepgang en daarmee aan geestelijke weerbaarheid, en dat alleen al is heel veel waard. En tevens vindt men in het Verbond en de aanverwante organisaties een uitstekende gelegenheid tot samen werken aan de vele taken van activiteit op Humanistische grondslag, op het gebied van de geestelijke en de praktische zorg voor de medemens. Deze taken en de wijze waarop ze worden vervuld vinden erkenning en waardering in steeds bredere kring. Nog altijd is het Verbond hiervoor sterk afhankelijk van de medewerking van vrijwilligers en dat mag zo blijven, maar nog altijd doen hier weinigen het werk dat velen gezamenlijk moesten verrichten. Er is dus nog plaats voor U.

J. DE TEMPE

Mensen die vergeten worden

Het nieuwe jaar is nu weer zo ver gevorderd, dat u het misschien met me eens kunt zijn, dat van de traditionele goede voornemens er enkele al weer lang vervluchtigd zijn. Want het gaat met goede voornemens als met aroma of parfum, op den duur vervliegt de zaak, stijgt als een rookwolkje omhoog en al gaan we er voor op de tenen staan, we kunnen er niet meer bij! Zo hadden we besloten een boekenkast op te ruimen, een speelgoedkast anders te organiseren en de brieven te beantwoorden, die al weken of langer onbeantwoord in de map lagen. Brieven van mensen, die we dreigen te gaan vergeten, omdat we hen — door wat voor omstandigheden ook — nog zelden maar zien.

Maar ach, we hebben met de feestdagen immers een ieder van ver en nabij kaarten gestuurd, als bewijs dat we hen nog niet vergeten waren? Het gaf zo'n opgelucht gevoel en vaak schreven we er bij: „brief volgt” of „denken dikwijls aan jullie...” Terwijl we in ons hart en uit ervaring wel wisten dat we hen opnieuw voor een jaar vergeten zouden.

Ze hebben allemaal van ons gehoord. Tante Fie in het bejaardenhuis in Assen, dat zo ver weg ligt, jammer genoeg, dat we tante Fie persoonlijk maar heel weinig kunnen bezoeken. De vroegere bureu, die naar Australië emigreerden en van wie we wisten dat de aanpassing niet zo vlot verliep. Vroeger stuurden we wel eens tijdschriften en kranten, daar hadden ze om gevraagd; meer dan eens zeggen we nog tegen elkaar: „hoe zouden ze het nu toch wel maken?” Maar het komt er in wezen op neer, da wij hen hebben ingedeeld bij de mensen die vergeten worden, anders zouden we de moeite wel nemen te schrijven om antwoord op die vraag te krijgen.

Er was ook een kaart voor een oude hulpbehoevende dame, die we eens bij kennissen hadden ontmoet en die toen vroeg: „komt u eens een kopje thee bij me drinken?” En de mooiste kaart ging naar de invalide vrouw, die al jaren in een revalidatiecentrum verpleegd wordt en wier kennissen haar in de loop van zeven jaren zo langzamerhand niet meer opzoeken. Familie in Nederland heeft ze bovendien niet. Maar tja, Apeldoorn is een eind rijden natuurlijk... Bij elke kaart was er het goede voornemen: niet die mensen uit het oog verliezen, die niet vergeten mogen worden en voor wie wij in de maalstroom van het dagelijkse leven geen tijd menen te kunnen opbrengen. Toch zijn er mensen onder ons, die dat blijkbaar wel kunnen. Ik ken iemand die van elke brief welke ze ontvangt een aantekening maakt met datum van ontvangst en... datum van beantwoording. „Bij mij blijf geen brief onbeantwoord”, zegt ze en ik weet dat het zo is.

Ik weet van een meneer met een drukbezet leven, die enkele vaste adressen heeft van bejaarden, die veelal over het hoofd gezien worden. Alleenstaande bejaarden, die weinig bezoek krijgen. Bij de oude dame in kwestie nodigt hij zich soms uit met de woorden: „mag ik dinsdag bij u komen eten?” Wetende dat deze vrouw nu zeker een dag druk in de weer zal zijn om hem een smakelijke maaltijd te bereiden. Uren, waarin ze geen tijd heeft om na te denken over kwaaltjes, verleden en toekomst...

Bij een zeer bejaard heer gaat het bijvoorbeeld om een partij schaak, waarop de oude heer zich van te voren kan voorbereiden.

Zo is er een mevrouw, die door werkzaamheden van haar echtgenoot veel in aanraking komt met mensen, die op de een of andere manier in de zorg zijn komen te zitten. Als bij haar de telefoon of de huisbel gaat, zet zij haar werkzaamheden aan de kant en neemt geduldig de tijd tot luisteren.

En komt het in vele gevallen nu juist op dat kunnen-luisteren niet aan? Verwacht men van u, van ons niet veel meer een *open oor* voor de moeilijkheden, dan dat men rekent op de *oplossing* daarvoor? Gaat het ons allen op onze beurt niet precies zo? Alleen door het vertellen al, door het op die wijze kwijtraken van een problemenstroom is het hart al veel minder bezwaard geworden...

De lijst van voorbeelden die ik hier zo even noemde, kunt u zelf uit eigen omgeving misschien wel aanvullen. Mensen, die het op de een of andere wijze waar maken, dat wie het woord „medemenselijkheid” in zijn banier schrijft, zijn steentje *moet* bijdragen, opdat er geen mensen vergeten worden.

En er zijn er zoveel die in aanmerking komen voor wat aandacht. De meest voor de hand liggende groep in ons land is wel die van de bejaarden. Krantenberichten vertellen meer dan eens van bejaarden, die — nadat de politie door de bureu gealarmeerd poolshoogte komt nemen — al dagen overleden blijkt te zijn. Wat er zich in die dagen moet hebben afgespeeld, terwijl iemand daar zo vergeten in huis lag, zou ik, als ik die buur was, me eenvoudigweg niet durven voorstellen.

Nu levensomstandigheden en medische wetenschap de mens in Westeuropa in staat stellen zoveel langer van het leven te „genieten”, zoals de term luidt, neemt het probleem van de bejaardenzorg toe. Overheid en gemeenten, particuliere en kerkelijke instellingen houden er zich mee bezig en zolang er voldoende mensen gevonden worden om het werk te doen, wordt er op dit gebied heel wat verzet. Maar toch mag bij al deze beroepsmatige zorg het persoonlijk initiatief *nooit* komen te ontbreken. Dat moet uitgaan van u, van mij! Ik geloof, dat niemand lang hoeft na te denken om op een naam te komen van iemand aan wie hij best eens wat extra aandacht zou kunnen besteden. Het is zelfs zo, dat er voor menig vergetene zelf nog kansen liggen, om op enigerlei wijze zinvol bij het leven betrokken te blijven. Helaas lang niet altijd realiseert men zich dit in die omstandigheden. Maar hoeveel bejaarden kunnen onder elkaar nog niet meer voor elkander betekenen in het onderling contact? Ook in dit verband is een voor-

personalia

D. ROETHOF-ENSING. Geboren te Amsterdam. Thans werkzaam als onderwijzeres te Wassenaar. Verbleef van 1946 tot 1956 op Curaçao; zij werkte er als onderwijzeres aan de Shell-scholen, verzorgde jeugdprogramma's voor de Curaçaose radio-omroep en was redactrice van het weekblad „Curaçao”.

beeld misschien op zijn plaats. Twee dames van ver in de zeventig bezoeken eens in de veertien dagen een nog oudere zuster, die al jaren in een inrichting verpleegd wordt. Een van beide dames is bovendien als babysit erg gewild. Juist in haar zorgen om geen mensen te vergeten, zal het — naar men hopen mag — nog lang duren voor men deze vrouw bij de categorie van de vergeten mensen kan inde-len!

Wat vraagt zulk intermenselijk contact eigenlijk van ons? Weinig meer dan het offer van wat vrije tijd en het geven van aandacht en belangstelling tijdens het bezoek, dat niet zo nu en dan moet zijn, maar wel regelmatig dient plaats te vinden.

Er is tot nu toe sprake geweest van bejaarden, ik kan ook noemen de grote groep van langdurig zieken, voor wie temidden van de dagelijks hen omringende ellende zo'n bezoek van buitenaf heel welkom is. Ook hier gaat het om datzelfde offer van vrije tijd en interesse. Wat klinkt het simpel, als ik het zo vertel...

Je begrijpt eigenlijk niet dat er in de praktijk zo weinig van terecht blijkt te komen en vooral niet, waarom het steentje van je eigen bijdrage zo klein is.

Maar elk van ons, die nog in het volle leven staat en een taak heeft in gezin en huishouding, bedrijf of kantoor, die ook nog een plaats wil innemen in partij- of verenigingsleven, die concerten wil horen en de schouwburg bezoeken, van een bepaalde radio- of t.v.-uitzending genieten, die weet dat een week zo om is en de agenda snel vol. Die weet ook dat het soort bezoeken waarover we het nu hebben, eigenlijk altijd het eerst afvallen. En aan die lijst van bejaarden en langdurig zieken moeten we natuurlijk toevoegen de namen van hen, die door welke oorzaak ook, uit de koers werden geslagen. Een vrouw die weduwe werd, een man die zijn vrouw verloor, iemand die voor het feit van een echtscheiding gesteld werd en de veerkracht nog niet heeft gevonden de

scherven bijeen te vegen en opnieuw te beginnen, ouders die zorgen hebben over hun kinderen. Allemaal mensen die zo graag iemand willen vinden om te luisteren. Maar hoe gaat het vaak? Als we het probleem eenmaal gehoord hebben, zeggen we: „tjonge dat valt niet mee” en we dragen met de sterke koffie opbeurende woorden aan. Tot slot zeggen we: „je bent altijd welkom, als er wat is”.

Maar... wie heeft nooit tegen zichzelf gezegd: „nu wou Piet vanavond nog eens komen praten, maar...” En in dat woordje *maar* liggen onze aarzeling, ons verzet om-betrokken-te-raken opgesloten.

Het is een treurige en deprimerende werkelijkheid. Natuurlijk kennen ook wij humanisten dit feit en kunnen niet aan de konsekventies ervan ontkomen. Ons praktisch humanisme is dan ook vooral gericht op de strijd om mensen die vergeten worden. Met grotendeels vrijwillige krachten stappen wij mee in het gelid van hen die aandacht willen schenken. Zo kennen wij het zieken- en bejaardenbezoek; onze bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden trachten geestelijke schade te herstellen bij hen die onze steun vroegen... Als enig land ter wereld kent het Nederlandse leger naast de legerpredikant en de aalmoezenier ook de humanistische geestelijk verzorger. Onze geestelijke raadsman is dagelijks in contact met gevangelen, met hen dus die zich buiten de maatschappij stelden en die vaak door ons al te gemakkelijk vergeten worden.

Elke humanist voor zich beseft, dat hij er met een jaarlijkse bijdrage aan het Steunfonds Praktisch Humanisme persoonlijk niet is! Wij allen hebben onze tante Fie in Assen en onze Piet met zijn persoonlijke problemen.

„Mensen die wij niet vergeten mogen” in een dubbele betekenis, want... zeg eens eerlijk: geeft het ook niet een zekere voldoening, elkens als we dat eens niet vergeten?

D. Roethof-Ensing

Afscheid

*Ik neem geen afscheid van de dingen
maar alles neemt afscheid van mij:
de wereld laat mij hulpeloos-vrij
en wist zich uit tot schemeringen.*

*Soms hoor ik een wegstervend zingen,
soms wiekt een vogel schuw voorbij;
ik neem geen afscheid van de dingen,
maar alles neemt afscheid van mij.*

*Verlaten van herinneringen
wacht ik in een onzichtbare rij
mijn beurt: daar is geen slavernij,
geen ongeduld, geen samendringen
en zelfs geen afscheid van de dingen.*

H.J.W.M. Keuls

HUMANISTISCHE CORRESPONDENTIEKRING VOOR HUWELIJKSCONTACTEN
opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van
contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 30 ct. aan postzegels insluiten. (adv.)

Neus

Een man die verder keek dan zijn neus lang was, heeft eens de vraag opgeworpen wat er van de wereld geworden zou zijn, als de neus van Cleopatra een paar millimeter langer of korter zou zijn geweest. Het is een interessante probleemstelling, maar juist in het geval van Cleopatra zou er naar mijn mening weinig veranderd zijn. Zulke mannen als Caesar, die lange tijd van huis zijn om her en der te vechten, kyken gewoonlijk niet op een paar millimeter. En zelfs in gedegener milieus gaan de mannen bij wie het hart spreekt, hun geliefde niet eerst met een maatlat te lijf.

Dat enige tijd later ook Marcus Antonius in de fuik van Cleo is gezwommen, zegt nog niets. Hij had toen zijn befaamde rede al gehouden en daardoor is hij, dank zij Shakespeare in herinnering gebleven. Uit de geschiedenis kunnen wij hoogstens leren, dat Caesar en Antonius ietwat amoureuze naturen waren en dat Cleo een wulps meisje was.

Een vastberaden en doelbewust man als Octavianus, later Augustus genaamd, had wel andere dingen aan zijn hoofd dan het nameten van de neus van Egyptische vrouwspersonen. En hij is dan ook de man aan wie wij de maand augustus danken met de zomervakanties en al die regen. Waarmee wij maar willen zeggen, dat de neus van Cleopatra irrelevant was.

Toch blijft de vraag belangwekkend. Wat zou er gebeurd zijn als iets, dat gebeurd is, niet gebeurd zou zijn of als iets dat niet gebeurd is wel gebeurd zou zijn.

Om ons nu maar eens te bepalen tot de geschiedenis des vaderlands: wat zou er veranderd zijn, als Julius Civilis niet geleefd had? Niets, waarschijnlijk, want na enig gevecht is de zaak hier te lande op dezelfde voet voortgezet. Andere vraag: Wat zou er gebeurd zijn, als Floris de Vijfde zich wat meer had bezig gehouden met zijn eigen echtgenote, Beatrix van Vlaanderen, en wat minder met gehuwde vrouwen als Machteld van Velzen en mevrouw Van Heusden. Dan waren er wat minder bastaards geweest, maar misschien meer eigen zonen. Dan zouden wij Witte van Haamstede en de slag bij het Manpad moeten missen en Van Lennep zou zijn huis anders hebben moeten noemen, maar dat was wel gelukt. Belangrijker was, dat er dan hoogstwaarschijnlijk geen Henegouwse Huis zou zijn geweest en ook geen andere Huizen. Dan waren wij ook niet in de Bourgondische cultuurkring gekomen. Maar wat dan? Dan zouden wij wellicht een verzameling Duitse vorstendommen zijn geworden.

Hmmm, zullen velen hier thans zoemen, zou dat zoveel beter zijn geweest?

Laat ik, zonder het uiten van een waardeoordeel, nog even verder gaan. Wij zouden in 1940 niet bezet zijn, want dat was dan niet meer

nodig geweest. En bij feestelijke gelegenheden zouden wij Deutschland über alles zingen. Hmmm.

Achteraf ben ik geneigd bij Floris' ontsporingen een en ander door de vingers te zien.

Een ander voorbeeld: Wat zou er gebeurd zijn, als eind maart 1572 de wind niet voortdurend in de noordelijke tot noordwestelijke hoek had gezeten? Dan waren de Watergeuzen rustig naar Texel gevaren om daar hun operaties volgens plan uit te voeren. Dan waren zij dus niet afgedreven naar de Maasmond, Den Briel ware ongemoeid gebleven, Koppelstok zou vergeten de eeuwigheid zijn ingegaan, Alva zou ongestoord zijn belastingen hebben geïnd en de noordelijke Nederlanden zouden misschien nu nog het achterland van Vlaanderen en Brabant zijn. En als dezelfde noordwestenwind niet twee jaar later Rijnland had laten onderlopen, zou Leiden niet ontzet zijn en dat zou ontzettend geweest zijn. De Mokerhei was ook al zo ongelukkig uitgevallen.

En als het jongetje Michiel Adriaansz. in 1618 of daaromtrent eens duizelig zou zijn geworden en van de toren te Vlissingen was afgevallen? Men moet er niet aan denken. Wie zou de roofzieke Brit te lijf hebben moeten gaan? Misschien waren wij wel een foothold van de Engelsen aan de vaste wal geworden. En als de bioscoop uitging zouden wij dan allemaal God save the Queen zingen en The Word of the Week zou geheel in het Engels verschijnen. Heel moeilijk.

Zo kunnen wij doorgaan. Als Adolf Hitler eens een gelukkige jeugd gehad zou hebben en vredig de Oostenrijkse uloschool zou hebben afgelopen om daarna net als vader bij de douane te gaan werken... wat dan? Zou het dan nog altijd crisis zijn? Of weer opnieuw? En hoe zou het met de raketten en de kernsplijting zijn?

En als de winters van 1941 en 1942 niet zo koud waren geweest, zouden wij dan allemaal Sieg Heil roepen of zouden wij al dood zijn? En als, en als...

Het is een aardig, maar zinloos vermaak. Er zijn trouwens mensen die zeggen, dat de hormonen van Floris en de winden der zeventiger jaren van de zestiende eeuw zekere ontwikkelingen in de geschiedenis der mensheid niet wezenlijk beïnvloeden. Maar hier doemt het leerstuk van de vrije wil aan de gezichtseinder op en dan wordt het te moeilijk.

Eén ding is zeker: Als ik dit stukje niet geschreven had, zou u het niet hebben gelezen. Dat is een aardige gedachte. Jammer alleen, dat de conclusie zo mager is. Als Cleopatra's neus korter geweest ware, zou het toch geschreven zijn.

H.H.

lezingen voor de radio

zo. 13 febr. VARA 9.45 uur: G. Stuijveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

di. 15 febr. VARA: ACTUEEL HUMANISME, een televisie-uitzending in samenwerking met de VARA (Ned. I). Voor aanvangstijd: zie programmabladen.

zo. 20 febr. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Wat bezielt ze toch?”

ma. 21 febr. AVRO 16.15 uur: A. P. J. Verbist: „Humaniteit in een bedreigde wereld”.